

KERNDOELEN, CULTURELE VERMOGENS EN SCHOOLONTWIKKELING

Een handvat om te begrijpen hoe zij zich tot elkaar verhouden

Landelijk niveau: kerndoelen en eindtermen

De kerndoelen voor kunst en cultuur zijn vastgesteld door de overheid en gelden voor alle scholen in Nederland. Ze beschrijven wat leerlingen aan het einde van het primair onderwijs en de onderbouw van het voortgezet onderwijs moeten kennen en kunnen. De concepteindtermen voor CKV en de kunstvakken beschrijven wat leerlingen in de bovenbouw van het voortgezet onderwijs moeten bereiken.

Een kerndoel is een brede formulering die meerdere aspecten van leren omvat. Kerndoel 35A voor het primair onderwijs luidt bijvoorbeeld: "De leerling ontwikkelt creatieve maak- en denkstrategieën die nodig zijn voor een artistiek creatief proces." Dit kerndoel omvat diverse vaardigheden: experimenteren, improviseren, spelen met materialen, ontwerpen, realiseren, toepassen van bewuste keuzes, en bijstellen van werk. Een kerndoel is dus veel meer dan één indicator, zoals we die in Cultuurtraject Brabant hebben beschreven.

Regionaal niveau: Cultuurtraject Brabant met culturele vermogens en indicatoren

Cultuurtraject Brabant vertaalt de landelijke kerndoelen naar een regionaal kader van drie culturele vermogens met elk vijf indicatoren. Deze vertaling maakt de kerndoelen werkbaar voor docenten, cultuurcoördinatoren en culturele aanbieders in de regio. De vermogens (maken, meemaken, betekenis geven) corresponderen met de drie centrale domeinen in de kerndoelen (de leerling ontwikkelt artistiek creatief vermogen, de leerling maakt kunstzinnige uitingen, de leerling maakt kunst en cultuur mee).

Belangrijk hierbij te benoemen is dat indicatoren geen losse doelen zijn die afzonderlijk (kunnen) worden afgevinkt. Indicatoren zijn samenhangende gedragskenmerken die gezamenlijk zichtbaar worden wanneer leerlingen werken aan een cultureel vermogen. Binnen één activiteit of project kunnen meerdere indicatoren tegelijk aan bod komen en zichtbaar worden in het gedrag van leerlingen.

Lokaal niveau: schoolontwikkeling

Scholen geven op lokaal niveau vorm aan cultuureducatie binnen hun eigen context, visie en mogelijkheden. Ze gebruiken de regionale vermogens en indicatoren als kompas voor hun schooleigen invulling. Dit kan betekenen dat een school bepaalde indicatoren benadrukt die passen bij de school en de samenwerkingen.

Niveau	Bron	Functie	Kenmerk
Landelijk	Kerdoelen en eindtermen	Vastleggen van wat leerlingen moeten leren	Breed en richtinggevend
Regionaal	Culturele vermogens en indicatoren	Vertalen naar werkbare kaders	Concreet en observeerbaar
Lokaal	Schooleigen invulling	Contextualiseren en implementeren	Maatwerk en eigenaarschap

Afbeelding: de drie niveaus in samenhang

Het iteratieve proces als rode draad

Op alle niveaus van onderwijs ligt er een nadruk op het iteratieve creatieve proces. De concepteindtermen beschrijven in Subdomein A1 dat leerlingen ideeën verkennen en structureren, het artistieke proces evalueren en bijsturen op basis van feedback, zelfreflectie en veranderende inzichten.

De bachelor leeruitkomsten bouwen hier direct op voort. Leeruitkomst 1.4 stelt: "Je toont inzicht in artistieke processen en producten en de wijze waarop deze ervaringen veroorzaken bij lerenden." Dit geeft aan dat de student zelf het hele traject van idee tot product moet beheersen dat in PO en VO is opgebouwd.

Onderstaande tabel toont hoe de drie culturele vermogens doorlopen van PO tot en met het HBO:

Niveau	Maken	Meemaken	Betekenis geven
PO kerndoelen	Kerndoel 35A-36B: creatieve strategieën, technieken	Kerndoel 37: meemaken van kunst en cultuur	Kerndoel 35C: betekenissen onderzoeken Kerndoel 27C: heden/verleden en betekenisgeving
VO kerndoelen	Kerndoel 40A-41B: verdieping maakproces	Kerndoel 42: verdieping meemaken	Kerndoel 40C: betekenissen en vaktaal Kerndoel 26C: heden/verleden en betekenisgeving
VO eindtermen	Domein B: Maken (Creëren, Vakvaardigheid, Tonen)	Domein C: Meemaken (Beleven, Kunst in context)	Domein A: Artistiek creatief vermogen (iteratief proces, Betekenis geven)
Bachelor HBO	Leeruitkomst 1: Artistiek Handelen	(geïntegreerd in alle leeruitkomsten)	Leeruitkomst 4: Onderzoekend Handelen
Master HBO	Artistiek-Educatief handelen	Omgevingsgericht handelen	Onderzoekend handelen

De kerndoelen en de indicatoren

De bouwstenen zijn niet één-op-één op de kerndoelen te leggen of vice versa. Een kerndoel kan meerdere indicatoren bevatten. Zo zijn in kerndoel 35A meerdere indicatoren van het ‘maken’ te vinden. Maar ook kunnen meerdere indicatoren tegelijk zichtbaar worden. Deze indicatoren zijn geen afzonderlijke stappen die lineair worden doorlopen, maar verweven aspecten van het creatieve proces die in wisselende mate zichtbaar worden. En sommige indicatoren raken aan meerdere kerndoelen tegelijk. Het werken met indicatoren helpt docenten en culturele aanbieders om te zien hoe verschillende kerndoelen in de praktijk samenkomen.

MAKEN – creërend vermogen

De leerling geeft (zowel in individuele als in gezamenlijke processen) op eigen wijze vorm aan diens verbeelding, gevoel, waarneming of kennis.

Kerdoel 35A (PO) en 40A (VO) beschrijven dat leerlingen creatieve maak- en denkstrategieën ontwikkelen die nodig zijn voor een artistiek creatief proces. De kerndoelen benadrukken zowel het individuele als het gezamenlijke maken.

M1: De leerling experimenteert, associeert en legt verbanden.

- Deze indicator sluit aan bij kerndoel 35A (PO) en 40A (VO) over creatieve maak- en denkstrategieën: "omgaan met speelruimte: experimenteren, improviseren en spelen met materialen, technieken, beweging, klank en instrumenten." Het experimenteren en associëren past binnen het iteratieve kunstzinnige proces dat de kerndoelen beschrijven.
- De concepteindtermen voor de kunstvakken verdiepen dit in eindterm 1: "De leerling verkent en structureert ideeën, aanpakken en interpretaties bij het maken en meemaken." Dit omvat het verzamelen en onderzoeken van bronnen, vormen, technieken en perspectieven, het bedenken van meerdere mogelijkheden voor vorm, inhoud en betekenis, en het toepassen van verbeelding, experiment en associatie om ideeën te verbreden.

M2: De leerling vertaalt een (eigen) idee, gevoel en/of waarneming in een onderbouwd concept of ontwerp.

- Dit sluit aan bij kerndoel 36A (PO) en 41A (VO): "ontwerpen en realiseren van toegepaste vormen van kunst" en "verbeelden van verhalen, ideeën, gedachten, ervaringen en gevoelens."
- De concepteindtermen werken dit uit in subdomein B1 (Creëren). Eindterm 8 stelt: "De leerling bedenkt een persoonlijk en betekenisvol concept en legt dit uit." Dit omvat het onderzoeken van een thema, vraag of persoonlijke ervaring vanuit verschillende invalshoeken, het uitleggen van de beoogde betekenis en artistieke intentie, en het opstellen van eisen en criteria waaraan het werk moet voldoen.

M3: De leerling gebruikt kunstzinnige technieken, vaardigheden en materialen.

- Dit sluit direct aan bij kerndoel 36B (PO) en 41B (VO): "De leerling gebruikt technieken en vaardigheden bij het maken van individueel en gezamenlijk werk." De kerndoelen specificeren vervolgens: beeldende materialen, technieken en gereedschappen; muzikale technieken en instrumenten; fotografische en filmische technieken of dansante technieken of spel- en acteertechnieken.
- De concepteindtermen werken dit uit in subdomein B2 (Vakvaardigheid). Eindterm 10 stelt voor alle disciplines dat de leerling technieken en middelen gebruikt in het artistiek-creatief proces en reflecteert op de werking ervan. Dit omvat het toepassen van analoge en digitale technieken, het verbeteren van vaardigheden, het bijstellen van keuzes op basis van feedback, en het evalueren hoe technieken bijdragen aan zeggingskracht.

M4: De leerling analyseert concept of ontwerp en stelt het maakproces bij op basis van uitkomsten.

- Dit sluit aan bij het iteratieve proces uit kerndoel 35A (PO) en 40A (VO): "bijstellen van eigen en gezamenlijke kunstzinnige uitingen" en specifiek bij 40A (VO): "evalueren en bijstellen van het maakproces."
- De concepteindtermen verdiepen dit in eindterm 2: "De leerling evalueert het artistieke proces bij het maken en meemaken van kunst en stuurt dit bij op basis van feedback, zelfreflectie en veranderende inzichten." Dit omvat het beoordelen van eigen keuzes, het aanpassen van vormkeuzes op basis van reflectie en feedback, en het uitleggen waarom het proces op een bepaald moment verandert.

M5: De leerling geeft inzicht in het maakproces en presenteert proces en product, en bespreekt gemaakte keuzes.

- Dit sluit aan bij de karakteristiek van het leergebied waarin staat: "De artistieke ontwikkeling en hun eigen of gezamenlijke resultaat presenteren ze aan elkaar en aan publiek." Ook kerndoel 35B (PO) vermeldt: "bespreken van getoonde eigen of gezamenlijke kunstzinnige uitingen."

- De concepteindtermen werken dit uit in subdomein B3 (Tonen en delen). De eindtermen specificeren per discipline hoe leerlingen hun werk presenteren: voor beeldend gaat het om exposeren, voor dans en theater om uitvoeren voor publiek, voor film om presenteren aan publiek, en voor muziek om uitvoeren en vastleggen.

MEEMAKEN – receptief vermogen

De leerling maakt actief culturele uitingen mee, zowel in diens omgeving als daarbuiten.

Deze beschrijving sluit aan bij kerndoel 37 (PO) en kerndoel 42 (VO): "De leerling maakt kunst en cultuur mee." De kerndoelen beschrijven dat leerlingen deelnemen aan diverse culturele en kunstzinnige activiteiten in uiteenlopende contexten. De concepteindtermen CKV werken dit uit in Domein A (Meemaken). Eindterm 1 stelt: "De leerling neemt deel aan kunstzinnige en culturele activiteiten en communiceert over de eigen ervaringen."

MM1: De leerling onderzoekt en vergelijkt culturele uitingen met aandacht voor genres, stijlen, stromingen en functies.

- Dit sluit aan bij kerndoel 37B (PO): "verkennen van kunstzinnige uitingen, kunststromingen en erfgoed in cultuur" en kerndoel 42B (VO): "vergelijken van diverse, actuele en historische uitingen van kunst en erfgoed in cultuur."
- De concepteindtermen verdiepen dit in subdomein C2 (Kunst in context). Eindterm 16 stelt: "De leerling verklaart kenmerken van kunst en cultuur vanuit tijd, plaats en functie aan de hand van universele kunstkenmerken." Eindterm 9 CKV voegt toe: "De leerling onderzoekt de invloed van tijd, plaats en functie bij het duiden van kunst en cultuuruitingen."

MM2: De leerling stelt n.a.v. de waarneming open vragen aan zichzelf en zijn omgeving.

- Dit sluit aan bij kerndoel 35C (PO): "vragen stellen over de betekenissen van uitingen van kunst en cultuur" en kerndoel 42B (VO): "vragen stellen over de invloed van tijd en plaats op het werk van makers" en "vragen stellen over de invloed van kunst op de samenleving."

MM3: De leerling verkent emoties, ervaringen of ideeën n.a.v. de culturele uiting

- Dit sluit aan bij de karakteristiek van het leergebied: "Leerlingen ontwikkelen hun zintuigen, ontdekken persoonlijke voorkeuren en onderzoeken hun eigen drijfveren en ambities." De concepteindtermen CKV werken dit uit in eindterm 4: "De leerling onderzoekt de invloed van kunstervaringen op het eigen perspectief, referentiekader en houding."

MM4: De leerling (h)erkent verschillende interpretaties van zichzelf en anderen in de beleving en duiding van culturele uitingen.

- Dit sluit sterk aan bij kerndoel 37A (PO): "omgaan met uiteenlopende opvattingen en belevingen van anderen" en "vergelijken van eigen interesses en voorkeuren voor kunstzinnige uitingsvormen met die van anderen." De concepteindtermen CKV verdiepen dit in eindterm 3: "De leerling onderzoekt waarnemingen en persoonlijke beleving en vergelijkt deze met die van anderen."

MM5: De leerling verbindt de interpretatie van de culturele uiting aan eigen leervragen en mogelijkheden.

- MM5 is een indicator die niet heel expliciet zichtbaar wordt in de eindtermen en kerndoelen, maar wel een die erg past bij de visie van Cultuurtraject Brabant op cultuureducatie. De kerndoelen vermelden indirect: "verwoorden van een mening over de functie en betekenis van kunst en cultuur in het eigen leven" (42B VO). De concepteindtermen CKV bevatten expliciet een LOB-dimensie in eindterm 5: "Leerlingen stellen op basis van kennis over en inzicht in eigen kwaliteiten en motieven doelen en maken keuzes over school, studie en loopbaan. De koppeling aan eigen leervragen sluit daarmee mooi aan bij de LOB-dimensie in de concepteindtermen.

kunst en cultuuruitingen." Eindterm 16 van alle kunstvakken verdiept dit: "De leerling verklaart kenmerken van kunst en cultuur vanuit tijd, plaats en functie aan de hand van universele kunstkenmerken."

BG7: De leerling gebruikt vakspecifieke begrippen bij het beschrijven, analyseren en bespreken van culturele uitingen.

- De concepteindtermen benadrukken het gebruik van vakspecifieke taal (eindterm 5 van alle kunstvakken): "De leerling gebruikt vakspecifieke taal in het proces van maken en meemaken."

BEGRIPPENLIJST

- **Concept:** Een onderbouwd uitgangspunt voor een kunstzinnige uiting, waarin de leerling de beoogde betekenis beschrijft.
- **Culturele uiting:** Een culturele uiting is de uiting van de cultuur van een gemeenschap of groep, en kan bestaan uit sociale gewoonten, rituelen, tradities, expressies, kennis, vaardigheden, of kunstvormen zoals muziek, dans, theater en literatuur. Deze uitingen zijn een vorm van cultureel erfgoed en weerspiegelen de gedeelde normen, waarden, overtuigingen en levensstijlen binnen die groep. Hoewel autonome kunst zich richt op zelfstandige esthetiek, kan het nog steeds een culturele uiting zijn, omdat het een product is van de kunstenaar en de tijd waarin het gecreëerd wordt. Kunstenaars kunnen autonoom werk maken dat uiteindelijk wel culturele betekenis krijgt door de manier waarop het door de samenleving wordt geïnterpreteerd en betekenis krijgt.
Culturele uitingen van leerlingen komen naar voren in hun deelname aan creatieve activiteiten zoals tekenen, muziek maken of dansen, maar ook in het beleven van kunst en cultuur via bezoeken aan musea of voorstellingen. Om deze uitingen te stimuleren, is het belangrijk om cultuureducatie aan te bieden die leerlingen de kans geeft te creëren, te ervaren en te reflecteren op kunst en cultuur, met aandacht voor de diverse culturele achtergronden van leerlingen.
- **Iteratief creatief proces:** Een cyclisch werkproces waarin leerlingen herhaaldelijk ideeën verkennen, uitproberen, evalueren en bijstellen om tot een kunstzinnige uiting te komen. In Cultuurtraject Brabant hanteren we hiervoor de fases van het Creatieve Proces.
- **Kunstzinnige uiting:** Een expressie in een kunstvorm zoals beeldende kunst, muziek, dans, theater of film, waarin de maker vorm en betekenis geeft aan ervaringen, ideeën of gevoelens.
- **Maatschappelijke context:** Een maatschappelijke context is de sociale, culturele, economische en politieke omgeving die de overtuigingen, het gedrag en de interacties van mensen en groepen binnen een samenleving beïnvloedt. De maatschappelijke context voor leerlingen verwijst naar de omgeving van het kind, bestaande uit interacties met anderen, sociale structuren en de grotere wereld om hen heen.
- **Vaktaal:** De specifieke begrippen en terminologie die gebruikt worden om kunstzinnige en culturele uitingen te beschrijven, analyseren en bespreken.